

K niektorým podobám súčasného ruského románu v slovenskom kultúrnom priestore¹

On Some Forms of the Contemporary Russian
Novel in the Slovak Cultural Space

Mária Kusá

Abstrakt:

Príspevok sa zameria na špecifické črty niektorých súčasných podôb rusky písaných románov, ktoré sa vďaka prekladom stali súčasťou i slovenského, vo väčšine prípadov i českého kultúrneho priestoru. Snahou je pokus identifikovať – aspoň v náznakoch – „... budování literární kontinuity a diskontinuity, kde se ruská literatura naráz jeví... jako celek, byť značně heterogenní, se svými pretexty a podtexty, aluzemi a intertexty a metatexty“ (Pospíšil 2016). Práve tieto faktory možno vnímať ako potenciálne impulzy recepcie sledovaných textov v inonárodných kultúrnych priestoroch.

Abstract:

The paper will focus on the specific features of some contemporary forms of Russian novels, which, thanks to translations, have become a part of the Slovak/in most cases Czech cultural space as well. It is an attempt to identify – at least in hints – “... the building of literary continuity and discontinuity, where Russian literature at once appears... as a whole, albeit

¹ Štúdiá vznikla v rámci grantového projektu VEGA 14/0586/21 *Ruská próza 21. storočia v jej existenciálnych, tematologických a poetologických súradniciach v domácom a slovenskom kultúrnom priestore.*

considerably heterogeneous, with its pretexts and subtexts, allusions and intertexts and metatexts” (Pospisil 2016). It is these factors that can be seen as potential impulses for the reception of the texts under study in non-national cultural spaces.

Kľúčové slová:

súčasný ruský román, slovenská a česká recepcia, faktory recepcie súčasnej ruskej literatúry

Key Words:

contemporary Russian novels, Slovak and Czech reception, factors of reception of contemporary Russian literature

Považujem za česť vystúpiť pri príležitosti jubilea pána profesora Iva Pospíšila. Za česť a veľkú výhru považujem, že aj vďaka jeho spolupráci so slovenskou literárnou vedou vlastne už temer štyri desaťročia môžeme s ním tvorivo komunikovať. Keď sa v českej a slovenskej rusistickej obci povie jeho meno, automaticky sa vynárajú niektoré pojmy, javy, fakty – prae-post efekt, česko-slovenské vzťahy, areálové štúdiá a pod. Ivo predstavoval a predstavuje pre slovenskú rusistiku aj inšpiráciu pre práce slovníkového či dejinného typu, svoju erudíciu a cit pre literatúru pretavil a pretavuje nielen do množstva konkrétnych oponentúr niektorých činov slovenskej rusistiky – **Slovník ruskej literatúry** (2007), **Dejiny ruskej literatúry** (podčiarkla by som, že išlo o komplexné oponentúry – takpovediac od projektu až po publikáciu), ale aj do recenzného faktu, do desiatok recenzií, ktorými mapuje osudy slovenskej (nielen) rusistiky. Dovoľte teda v prvom rade aj v mene kolegov, ktorí sú už v zaslúženom dôchodku (za doc. O. Kovačičovú a prof. A. Eliáša), mu za túto nezištnú prácu úprimne poďakovať.

Nemenej významným bol a je pre mňa Ivo ľudsky, keďže jednak spolupracoval s mojím otcom a recenzoval aj spomienky mojej mamy, jednak som vďaka nemu mala možnosť bližšie poznať viaceré veľké postavy českej rusistiky na stretnutiach/konferenciách, ktorých bol hlavným organizátorom (Z. Mathausera, V. Svatoňa, M. Mikuláška, D. Kšicová, K. Lepilová).

Aj keď sa moje odborné záujmy v ostatnom čase posunuli k problematike prekladu a recepcie ruskej literatúry, aj dnes – práve pri recepcii jej súčasnej podoby ma viaceré jeho texty inšpirovali.

Príspevok má v podstate dve časti: V prvej sa do istej miery porovnávacím pohľadom pozerám na recepciu súčasnej ruskej literatúry v slovenskom priestore – z tohto aspektu predovšetkým na báze vlastného výskumu. V druhej časti sa koncentrujem na uchopenie dvoch románov, ktoré v slovenskom a českom priestore – predovšetkým na báze vlastného výskumu a niektorých zistení z viacerých recepčných štúdií Josefa Šaura – výrazne zarezonovali: prózy Guzel' Jachinovej *Zulejka otvára oči* (česky 2017, slovensky 2018) a „nehistorického románu“ Jevgenija Vodolazkina *Laurus* (česky 2016, slovensky 2019). Na báze štúdií či recenzií vzťahujúcich sa k týmto textom z pera I. Pospíšila, M. Peškovej, V. Žemberovej a ďalších – J. Zambora, M. Procházku, I. Dulebovej a pod. – sa pokúšam analyzovať príčiny podobných/analogických, ale aj rozbiehavých/rozličných ciest v českej a slovenskej recepcii (práve románu pôvodom tatárskej/kazanskej spisovateľky G. Jachinovej, či Vodolazkinovho „prípadu“ *Laurus*).

K recepcii súčasnej ruskej literatúry v slovenskom kultúrnom priestore

Zameriavam sa na špecifické črty niektorých súčasných podôb rusky písaných románov, ktoré sa vďaka prekladom stali súčasťou slovenského a vo väčšine prípadov i českého kultúrneho priestoru. Snahou je pokúsiť sa identifikovať – aspoň v náznakoch – „budování literární kontinuity a diskontinuity, kde se ruská literatura naráz jeví... jako celek, byť značně heterogenní, se svými pretexty a podtexty, aluzemi a intertexty a metatexty“ (Pospíšil 2016, 86). Tieto faktory chcem vnímať ako potenciálne impulzy ich recepcie v inonárodných kultúrnych priestoroch.

Keď sme pred pár rokmi v Ústave svetovej literatúry chystali druhé vydanie publikácie Kusá, Mária, ed. 2017. *Ruská literatúra v slovenskej kultúre*. Bratislava: Veda, ktorú som zostavovala, písanie záverečnej kapitoly bolo podstatne optimistickejšie ako pri prvom vydaní v roku 1998.² Posledná kapitola prvého vydania (Kusá ed. 1998) mala totiž neveselý názov *Situácia znovu neprirodzená (1990–1996)* a mapovala stav, keď po zmene spoločensko-politickej situácie došlo k výraznému, až dramatickému, ale pochopiteľnému poklesu vydávania literatúry ruskej proveniencie. Tento stav spôsobilo niekoľko faktorov: v prvom rade však štátom nútené, inštitucionalizované vydávanie ruskej literatúry v predchádzajúcom období (1945/8–1990).

Po roku 1989 sa potom – logicky – „roztrhlo vrece“ s dielami literatúr najmä anglosaskej proveniencie, z ktorých sa pred týmto dátumom prekladalo takpovediac výberovo, teda najmä to, čo výrazne neprotirečilo vládnucej ideológii a autori textov sa nejakým „neopatrným“ vyjadrením nedostali do nemilosti moci (napríklad podporou emigranta Solženicyna či ďalších exilových a samizdatových autorov...).

Navyše, na začiatku 90. rokov postupne zanikali kamenné vydavateľstvá a nové, súkromné museli počítať predovšetkým s pôsobením trhu. Preto sa v prvom porevolučnom desaťročí, teda najmä do konca 20. storočia, objavovali len preklady, ktoré sa vnímali ako „splátka dlhu“ – išlo predovšetkým o preklady už zmieňovaného Solženicyna (*Rakovina i Súostrovie Gulag* – obe 1997, jeho hra *Svetlo, ktoré máš v sebe* – 1990, ale o čosi neskôr aj nové vydania *Jedného dňa Ivana Denisoviča* – 2003, 2011), ako aj ďalších nobelovcov – nový preklad Pasternakovho *Doktora Živaga* a jeho autobiografických textov *Sestra moja – život. Čas bez lásky, Eseje. Listy* (obe publikácie Bratislava 1991) či výberu z poézie J. Brodského.³ Popri týchto textoch boli nové súkromné vydavateľstvá ochotné ísť do „rizika“ vydávania ruskej literatúry hádam iba v prípade

² Mojimi spoluautorkami v druhom vydaní boli mladé vedecké pracovníčky (Z. Močková-Lorková, L. Mattová, A. Grominová), ktoré spracovali obdobie nového tisícročia.

³ Brodskij, Josif. 1993. *Jesenný krik jastraba*. Bratislava: Slovenský spisovateľ.

veľkých a overených klasikov 19. storočia, resp. americko-ruského V. Nabokova...

K zásadným zmenám v prekladaní ruskej literatúry došlo až na prelome tisícročí, keď niekoľko etablovujúcich sa slovenských vydavateľstiev začalo reagovať na situáciu absencie ruskej literatúry na trhu, pre mladšie generácie nie veľmi pochopiteľnej... V desiatich rokoch 21. storočia dôležitú úlohu zohrali najmä vydavateľstvá Európa a Kalligram (obe postavené fakticky na jednej ústrednej osobe). Vydavateľstvu Európa (zakladateľ Martin Plch) sa budeme venovať ďalej, v Kalligrame (ústredná postava László Szigeti), orientovanom aj na spoločenskovedné texty, našli svoje miesto preklady viacerých textov N. Berďajeva⁴ a neskôr antiutopické texty V. Sorokina⁵ či *Posledný hrdina* A. Kabakova (2011).

Vydavateľstvo Európa stavilo na fakt, že ruská literatúra je – a bola i v priebehu 20. storočia – neoddeliteľnou súčasťou európskej literatúry, a tak začalo jej vydávanie najskôr reprintami či reedíciami satirickej klasiky ruskej literatúry 20. storočia, ktoré zažili neuveriteľný čitateľský úspech a vyžadovali vo viacerých prípadoch dotlač. Mám na mysli knižky v edícii Kolotoč, ktorá začala rovnomenným výberom z krátkych próz M. Zoščenka (2002), pokračovala reedíciami románov *Zlaté tela* a *12 stoličiek* Ilfa a Petrova v kongeniálnych prekladoch J. Ferencíka ešte zo 60. rokov.⁶ Do konca prvého desaťročia ich doplnili nové, vo väčšine prípadov prvé preklady ďalších textov z pera týchto satirikov: Ilfove *Zápisníky* (2004) a Petrovov *Môj priateľ Ilf* (2006), ale aj ich spoločné *Poviedky* (2009). Ako som už zmienila, úspech publikácií bol taký obrovský, že pred koncom druhého desaťročia vydavateľstvo pripravilo ich dotlače a vo väčšine prípadov aj audio, alebo elektronickú podobu.

Významnú úlohu majú pre slovenský kultúrny priestor vo vydávaní ruskej literatúry aj dve najväčšie ponovembrové vydavateľstvá Slovart a Ikar, ktoré od začiatku tretieho tisícročia „... dávajú pravidelne priestor

⁴ Pars pro toto: Berďajev, Nikolaj. 2004. *Pramene a zmysel ruského komunizmu*. Bratislava: Kalligram.

⁵ *Opričníkov deň* (2008), *Srdcia štyroch* (2009), *Metelica* (2013).

⁶ *Zlaté tela* – 2002, *12 stoličiek* – 2003.

aj prekladom diel z ruskej literatúry“ (Kusá, Grominová, Mattová, Močková-Lorková 2017, 159). Platí to najmä pre Sloart, ktorý – od roku 2004 dodnes – v edíciách MM, Svetová klasika a Poézia vydal vyše 20 kníh ruskej proveniencie. K najviac a najčastejšie reflektovaným a komentovaným patrili najmä v prvom desaťročí 21. storočia prózy zdanlivo veľmi protikladných autorov: knižné vydanie hádam najznámejšieho textu otca ruského konceptualizmu Venedikta Jerofejeva *Moskva Petuški* (2003), próz mladej I. Denežkinovej *Daj mi* (2004), vnímaných ako ruské varianty atmosféry „sex, drogy a rock and roll“ na jednej strane a inými čitateľmi zasa ako sociálne sondy odkazujúce až k L. Andrejevovi a M. Gorkému, o pár rokov neskôr zasa Aksionovova *Moskva-kva-kva* (2008). Tento román starší recipienti vnímali v kontexte autorových aj na Slovensku preložených diel 60. rokov (*Kolegovia* – 1962, *Pomaranče z Maroka* – 1965), tí mladší zasa ako silno autobiografickú „správu“ o bývalých časoch, ktoré sami nezažili...

Edícia MM prinášala a prináša od spomínaného roku 2004 súčasnú literatúru rozličného charakteru a autorského rukopisu: Krusanovovo neoavantgardné (?) *Uhryznutie anjela* (2004, preklad I. Kupková), satirické texty dnes jasne prorežimového J. Polakova (2007), fantasknú Vojnovičovu *Moskvu 2042* (2008), poetologicky osobité texty E. Volodarského (*Denník samovraha* 2011), M. Šiškina (*Listovník* 2013), P. Sanajeva (*Pochovajte ma za lištu* 2014) a M. Stepanovovej (*Bezbožná ulička* 2017), všetky v preklade najusilovnejšieho sprostredkovateľa ruskej literatúry na Slovensku Jána Štrassera. V jeho prekladoch má slovenský kultúrny priestor aj najviac vydávanú autorku posledných dvoch desaťročí – L. Ulickú – (*Daniel Stein – tlmočník* 2009, *Zelený stan* 2012, *Jakubov rebrík* 2017, *O tele duše* 2022).

Z doteraz povedaného vyplýva, že Valerij a Ivana Kupkovi a Ján Štrasser predstavujú najvýznamnejšie osobnosti/postavy v preklade a recepcii ruskej a rusky písanej literatúry – predovšetkým prózy – v slovenskom kultúrnom priestore posledných dvadsiatich rokov. A práve vďaka nim sa v posledných dvoch rokoch objavili texty, ktoré predstavujú skutočné udalosti v literárnom dianí slovenského kultúrneho priestoru. O aké texty ide?

K niektorým podobám vnímania dvoch ruských románov v českom a slovenskom kultúrnom priestore

Cenu Jána Hollého za rok 2018 (udeľuje sa vždy za predchádzajúci rok) získal už piaty raz práve Ján Štrasser za text Guzel' Jachinovej *Zulejka otvára oči* (Bratislava: Slovart 2018),⁷ ktorý vyšiel v už spomínanej edícii MM a bezprostredne po vyjdení silno zarezonoval aj v slovenskom kultúrnom priestore. V recepcii sa zvlášť zdôrazňovalo osobité prepojenie vážnej a tragickej témy násilnej kolektizácie a stalinských represii 30. rokov s – v podstate pre slovenský kontext exotickým – tatárskym prostredím, pričom, ako konštatoval jeden z recenzentov M. Procházka: „Kvantum naozaj zaťažkaných pocitov Jachinová navliekla do (...) decentne zlyrizovaného epického hávu, čím román dostáva pomerne masívnu, priam až (veľko)filmovú výpravnosť. (...) *Zulejka otvára oči* je ako hodvábné pohladenie drviace kosti silou pancierovej päste“ (Procházka 2018). Iný kritický pohľad vyzdvihoval práve fakt, že „... fantazijné a poetické prvky textu autorka uplatnila aj pri modelovaní Zulejkinho osobitého vzťahu k svetu, k prírode a k iným ľuďom“.

Básnik, prekladateľ a literárny vedec Ján Zambor v štúdiu *Slovenský literárny preklad v kritickej reflexii* podčiarkol predovšetkým fakt, že tento text sa často zaraďuje do tzv. novej realistickej prózy, a konštatoval: „... román je pozoruhodný umeleckým tvarovaním. Je plnokrvnou epikou, ale aj poetickou prózou, funkčne rozohráva dobovo nové tvarotvorné postupy“ (Zambor 2019, 71–90). Možno teda sumarizovať, že aj sila témy a istá exotickosť prostredia, ale zároveň špecifická podoba narácie v tradične (pre J. Štrassera) plnokrvnom preklade inšpirovali početné recenzie, úvahy vyslovene pozitívneho charakteru až tak, že na portáli literárne noviny.sk bola preložená aj informácia, že ruskí čitatelia by si za knihu roka 2019 vybrali najnovší román tejto autorky *Moje deti* (Deti moji), ktorá zároveň patrila k finalistom 14. ročníka

⁷ Zodpovedná redaktorka Vlasta Ballová. Editorka Darina Zaicová. Návrh obálky Dodo Dobrik. Slovart, edícia MM, Bratislava 2018, 416 s.

ruskej Veľkej ceny. Takéto informácie doteraz v slovenskom kultúrnom priestore nikto nesporedkoval, a ani o ne nebol záujem.

Rovnako, zdá sa, toto špecifické „nadväzovanie“ na klasickú ruskú literatúru a zároveň tematizácia konfliktu malých dejín obyčajného človeka a tvrdého súkolia totalitných „veľkých“ dejín zarezovali aj v Čechách. Vo viacerých rozhovoroch počas tamojšieho pobytu Jachinovej (*Zulejka* vyšla aj v ČR)⁸ sa mohol čitateľ dozvedieť aj autorkine čitateľské preferencie, ktoré – aj cez slovenských prekladateľov – prezentujú isté svojbytné zretazenie skutočnej literatúry: autorka opakovane konštatovala, že k jej obľúbeným autorom patria M. Bulgakov, N. V. Gogol, A. S. Puškin, L. Ulická či – z tých súčasných – Jevgenij Vodolazkin.

V ankete časopisu *týždeň* na prelome rokov 2019 a 2020 o najlepšiu pôvodnú slovenskú a cudzojazyčnú preloženú knihu roka 2019 prekladateľ *Zulejky* Ján Štrasser jednoznačne označil za najlepší preklad románu J. Vodolazkina *Laurus*, pričom argumentoval nasledovne: „... *Laurus* je pre mňa preložená kniha roka v prvom rade pre vynikajúci preklad nesmierne náročného textu. Valerij Kupka ako prekladateľ a Ivana Kupková ako editorka odvedli perfektnú prácu“ (Akácsová 2019). Štrasser rovnako zahlasoval aj v najautoritatívnejšej ankete o knihu roka – v denníku *Pravda* – a neostal sám. Redakcia konštatovala: „V kategórii prekladovej literatúry tento rok nad overenou klasikou Michaila Bulgakova, románom *Majster a Margaréta*, ktorý v roku 2019 vydalo opäť vydavateľstvo Sloart v novom preklade Jána Štrassera, nečakane zvíťazil neznámy konkurent: román *Laurus* ruského spisovateľa a literárneho vedca Jevgenija Vodolazkina v pozoruhodnom preklade básnika a prekladateľa Valerija Kupku z dielne vydavateľstva Petrus.“

Prečo Vodolazkin zvíťazil? Pozoruhodný a o posune slovenského vnímania ruskej literatúry jasne vypovedajúci je aj fakt, že v konkurencii takých „matadorov“, akými boli preklady J. L. Borgesa či M. Houellebecqua, sa o prvé miesta podelili práve dva ruské romány, ktoré vznikom delí temer storočie.

⁸ Jachina, Guzel. 2017. *Zulejka otvírá oči*. Překlad Jakub Šedivý. Praha: Prostor.

Pozrime sa v tomto zmysle na niektoré vyjadrenia účastníkov ankety o víťaznom texte:

Radoslav Passia, literárny vedec, šéfredaktor časopisu o nových knihách *Knižná revue* a pracovník Ústavu slovenskej literatúry SAV: „J. Vodolazkin: *Laurus. Nehistorický román*. Rusko 15. storočia postihnuté morom a zároveň pútavá jazyková evokácia večnosti od súčasného ruského prozaika.“

Eva Maliti, literárna vedkyňa, prozaička, dramaticka, prekladateľka – o. i. – Belého románu *Peterburg*: „J. Vodolazkin: *Laurus*. Úspešný ‚nehistorický román‘ (ako znie jeho žánrová charakteristika aj v origináli) ruského spisovateľa a literárneho vedca, medievalistu, je o stredovekom Rusku. Ako z hagiografie je postava liečiteľa Arsenija, ktorý činí pokánie za smrť svojej ženy, lieči a činí zázraky, stáva sa svätcom. V ruskej minulosti sa ukazuje aj prítomnosť krajiny, pričom dôležité spojiwo medzi nimi tkvie v jazyku diela.“

Peter Michalovič, vysokoškolský pedagóg, filozof a estetik: „J. Vodolazkin: *Laurus*. Aj keď podtitul tvrdí, že kniha je nehistorický román, prekladateľ musel dobre poznať reálie stredovekého a súčasného Ruska.“

Rastislav Piško, humorista, herec a spisovateľ: „J. Vodolazkin: *Laurus*. Kniha, ktorá spĺňa nielen literárne, ale aj estetické kritériá. Meditatívne čítanie v duchu Hermana Hesseho z čias ruského stredoveku.“ (Pravda 2019)

V súvislosti s Vodolazkinom sa v informáciách o knihe a v jej recenziách opakovane stretávame s prirovnávaním k Ecovi, Márquezovi, ale aj k hagiografiám, ruským životom svätých či ku *Canterburským poviedkam*. Dá sa v tom čítať snaha popísať/formulovať osobitosť diela, ktoré fascinuje návratom do dávnej minulosti, magickou, silnou a zároveň až „súčasne“ zraniteľnou ústrednou postavou a neopakovateľnou tvorivosťou jazyka/v jazyku... A ešte fakt, ktorý sa vpisuje do slovenskej recepcie Vodolazkinovho románu: už veľmi dávno sa nestalo, aby v priebehu krátkeho času nezávisle od seba viacerí kolegov-nerusistov potrebovalo zdieľať nadšenie, očarenie a hĺbku čitateľského zážitku z tohto textu. Pars pro toto slovami V. Žemberovej: „Nazdávame sa, že žánrové uchopenie textu *Laurus* smeruje k hybridným komponovaním odborného a literárneho (pôvodného) zdroja, informačného podložia

a autorov zámer nespočíva v rekonštrukcii dejín (...), ale v autorovom filozofovaní o existencii, o formách bytia, o obsahu a hodnote, o užitočnosti a zmysle života jednotlivca“ (Žemberová 2020, 40). Za dôležité z hľadiska literárneho diania a literárnovednej reflexie treba vnímať aj fakt, že o Vodolazkinovom románe sa v slovenskom prostredí hovorilo ešte pred vyjdením prekladu, a to – slovami I. Dulebovej – dokonca polemicky s jeho neskorším prijatím: „Dospievame teda k zaujímavému fenoménu našej doby – v sovietskych časoch sa čítanie umeleckej prózy uskutočňovalo cez maticu socialistickej ideológie, v posledných rokoch, paradoxne, ideologická paradigma existovať neprestala, stáva sa však väčšmi pravoslávnu. (...) Pri všetkej originalite aj tento román potvrdzuje nami predpokladanú hypotézu, že súčasná ruská umelecká próza nehľadá Boha, ale predkladá ho, čo je síce plne súzvučné so súčasným ruským sociálnym kontextom, avšak menej súzvučné s tradíciou ruskej literatúry“ (Dulebová 2014, 42–44).

Také niečo sa v dnešnej digitalizovanej dobe vo vzťahu k tradičnému printu už ani nenesí...

Okrem všetkého už spomínaného publikácie slovenských prekladov – Jachinovej i Vodolazkina – dokonca aj svojou podobou (Vodolazkina „dopĺňa“ výtvarný výraz Michaila Nesterova) predstavujú naozaj to najlepšie z prekladovej produkcie nielen ruskej proveniencie ostatných rokov a sú tak aj kultúrne a spoločensky reflektované. Aj tieto texty pomáhali vrátiť ruskú literatúru na miesto v slovenskom kultúrnom priestore, ktoré jej – v tomto prípade ale prirodzene – patrí.

Ak sa pozrieme na českú recepciu súčasnej ruskej literatúry, nedá sa necitovať zo štúdií človeka, ktorý sa v ostatných rokoch práve touto témou podrobnejšie zaoberá – Josefa Šaura. Ten Vodolazkinov román dáva do jednej skupiny s textom *Bílá holubice z Córdoby* D. Rubinovej, ktorá rovnako ostáva akoby pomimo záujmu nerusistickej verejnosti: „... román vybočuje z řady děl současné ruské literatury, překládaných do češtiny, tím, že se nijak nedotýká současné ruské vnitřní i zahraniční politiky, již nekomentuje a tematicky je jí vzdálený“ (Šaur 2018, 178). Šaur len dokumentuje, že „... podobné mlčení recenzentů provázelo

i vydání románu *Laurus*... česká média či literární časopisy román vůbec nezaznamenaly“ (tamže, 178).

Dokumentuje to i stať (Liška 2021), ktorá sa objavila na prestížnej stránke českého literárneho diania *iliteratura* po vyjdení Jachinovej ďalšieho románu (česky) *Děti Volhy* (2020).⁹ Jej autor M. Liška upozorňuje práve na naratívne osobitosti preloženého textu: „Jachinin text má daleko k syrovému realismu, byť by k tomu téma knihy svádělo. V nejedné pasáži (...) se stylově blíží starým ruským pohádkám (i pohádky samotné přitom v textu sehrají významnou roli), (...) přibližuje dnes nenávratně zmizelý folklor německých kolonistů v Rusku a v neposlední řadě obsahuje prvky magického realismu, který umocní (a vlastně i umožní) závěrečnou scénu celého románu – která nepřilíš překvapivě vyznívá tragicky.“ Zároveň však recenzent konštatuje, že autorka sa nielen nespreneveruje osobitému videniu sveta, ale ani tematizácii osudov ďalšej menšiny v zložitom 20. storočí: „Tragické osudy etnických Němců v carském Rusku a následně v Sovětském svazu dlouhá léta patřily mezi nežádoucí témata vydávané literatury, ruská spisovatelka tatarského původu však svou druhou knihou pomáhá tento dluh splatit.“ Aj v tomto prípade akoby šaurovsky platilo, že dôležitý je práve ideologický náboj románu: „Dopad velkých dějin na osud malého člověka je klíčovým tématem, které stránkami knihy prostupuje. (...) Jak autorka ukazuje, přinejmenším v totalitních režimech, uzurpujících si právo rozhodovat o každé drobnosti v lidském životě, to v zásadě možné není a snaha malého člověka o neúčast dříve či později skončí neúspěchem“ (Liška 2021).

V podstate sa dá konštatovať, že Jachinová sa ešte v súvislosti so *Zulejkou* naozaj oprávnene „búrila“ proti tomu, aby bola vnímaná exkluzívne ako „tatárska“ autorka, lebo jej záber je širší. Práve tento aspekt uchopila vo svojej diplomovej práci Veronika Goldiňáková, ktorá podrobným skúmaním tatárskej, ruskej i európskej recepcie prišla k argumentovanému názoru: „Napriek tomu, že pracuje s prvkami špecifickými pre tatársku kultúru, oslobodzuje sa od ‚národného‘, stiera

⁹ Jachina, Guzel: 2020. *Děti Volhy*. Překlad Jakub Šedivý. Praha: Prostor.

miestnu špecifickosť a hovorí nie o Tatárke, ale o všetkých ženách, nie o „ruských“ ľuďoch, ale o ľuďoch všeobecne.“ A Goldiňáková práve po veľmi podrobnej konfrontácii tatárskych a netatárskych reflexií románu o Zulejke môže svoj názor formulovať nasledovne: „Na to, ako rozdielne kritici vnímajú tento text, vplýva mnoho faktorov – skúsenosti, pamäť, prežité vlastné či kolektívne traumy. Pohľady na román G. Jachinovej ‚zvonku‘, nielen v Rusku, ale aj napríklad na Slovensku, v Česku alebo v iných európskych krajinách, a ‚zvnútra‘, teda medzi Tatármi, sa nestetli: v ruskom hlavnom meste bola kniha ocenená ako jeden z najlepších románov [pozn. aut. M. K. – s výnimkou ruského „patriota“ J. Polakova, ktorý v texte quasirecenzie konštatoval iba „antisovietizmus románu“] a naopak, celá tatárska intelektuálna elita v Kazani či v Ufe ho zasa prijala veľmi odmietavo, bez ohľadu na umelecké kvality textu“¹⁰ (Goldiňáková 2021, 18). Hodnotenie väčšiny domácej literárnej kritiky bolo teda predovšetkým ideologické, bola „málo národná, málo tradičná, málo tatárska...“! Napriek tomu – najmä vzhľadom na už citované netatárske podoby recepcie Jachinovej románu/románov – je preto možné s Goldiňákovou povedať, že v nich dominuje to, čo sa dá považovať za nadčasové, univerzálne: „Dalo by sa pochybovať, či je v dnešnom svete, kde etnický pôvod a rasa bývajú zdrojom toľkých konfliktov, možné hovoriť ‚iba o človeku‘, ale G. Jachinová ukazuje, že je to nielen potrebné, ale nevyhnutné“ (tamže, 44–5).

S istým (logickým) nadsadením je možné citovať svojou intenciou na prvý pohľad až akoby opačný postoj k ruskej literatúre, ako ho, inšpirovaná úvahami I. Pospíšila, artikulovala V. Žemberová: „Umelecká

¹⁰ Konkrétne: „Hlavným bodom kritiky je vždy vyobrazenie tatárskeho národa v zlom svetle, slabá znalosť tatárskej kultúry a jazyka a historické nezrovnalosti. Kritici svorne tvrdia, že román demonštruje negramotnosť autorky vo vzťahu k folklóru a literárnym pamiatkam vlastného ľudu, ale aj slabú znalosť rodného jazyka, neúctu k moslimskému náboženstvu, ktoré je základom duchovnosti Tatárov. Vyčítajú jej nerešpektovanie patriarchálnych vzťahov v tradičnej tatárskej rodine a napokon bezzásadový a nemorálny charakter hlavnej hrdinky.“ In Goldiňáková, Veronika. 2021. Úloha identity v románe *Zulejka otvára oči*. Diplomová práca, Univerzita Komenského v Bratislave.

literatúra patrí s každou novou literárnou generáciou či názorovou vlnou k iniciátorom reflexie a vertikalizovania sebareflexie, vymedzovania sémantiky ruský človek a emocionálneho i názorového formovania jeho vzťahu ku krajine, ktorá sa stala symbolom a súčasne aj výrazom svojskosti a svojráznosti existencie jednotlivca vo veľkom priestore, v zložitom až dramatickom priesečníku nazeracích a hodnotových prijímaní skutočnosti a osobitého postoja k životu a jeho zmyslu, teda k univerzálnym hodnotám a (seba)uskutočneniu.¹¹ Mnou zdôraznená zdanlivosť rozdielov medzi predstaviteľkami rôznych generácií vo vzťahu k súčasnej ruskej literatúre a jej statusu v spoločnosti v konečnom dôsledku prezentuje približujúce sa názory, smerujúce k vnímaniu literatúry ako tematizácie univerzálnych hodnôt.

Dajú sa teda jednotlivé podoby pertraktovanej literárnej recepcie nejako jednoznačne interpretovať? V tejto úvahe som sa venovala rozličným aspektom recepcie ruskej literatúry ostatných rokov. Ukazuje sa, že rozdielne, aj keď rozličným spôsobom blízke kultúrne priestory reagujú na súčasnú ruskú literatúru rozlične, niekedy predvídateľne z hľadiska historických skúseností, niekedy na báze geopolitických súvislostí, ba aj predsudkov. Pred dvanástimi rokmi Ivo Pospíšil v štúdiu *Prostorovost/spaciálnost/areálovost a literatura* uvažoval v tomto zmysle o charaktere slovného spojenia „dialog kultur“ kriticky a zároveň veľmi neortodoxne (dovolujem si v tomto prípade dlhší citát): „... sousloví ‚dialog kultur‘ má v podstate rozpornou povahu, (...) je módní, často užívané: pripomína tým jiná žurnalistická sousloví z kulturní a literární sféry, (...) nebo jiné pojmy, zejména z politiky, resp. politologie, které se již ve své době – tedy včera a dnes – značně vyprázdnily. (...) Obecně je v povědomí to, že dialog je pozitivním prostředkem lidského dorozumívání, že vede k rozrušování nezdravého izolacionismu. Jestliže v této obecné poloze je dialog vítaným uvolněním napětí, ve funkci instrumentální je především prostředkem názorového střetu, který

¹¹ Pospíšil, Ivo. 2013. *K teorii ruské literatury a jejím souvislostem*. Brno: Masarykova univerzita. Citované podľa Žemberová, Viera. 2016. „Rusko v súčasnej ruskej próze.“ *Opera Slavica* 26, č. 1: 34.

nakonec vede k prosazení jistých hledisek a k nastolení situace, jaká před dialogem nebyla. Je tedy dialog ve své instrumentální podobě především nástrojem změny, změny poměru mezi účastníky dialogu, změny vnitřní, tedy v jejich myšlení, ale i změny vnější – v jejich existenciální situaci. Dialog má tedy v sobě potenci být nejen mírumilovným výměníkem názorů, ale také zbraní, nástrojem boje. Řekli bychom, že lidské dějiny jsou z tohoto hlediska nekonečným dialogem bytostí, společenství a společností, civilizací a kultur, a že tedy dialog v širokém slova smyslu, tedy jako konfrontace, byl hlavním hybatelem všech historických změn a že tedy nutně předpokládá vítěze a poražené“ (Pospíšil 2010, 67). Aj tieto jeho úvahy ukazujú autorovu schopnosť vedecky nezjednodušovať, neprikláňať sa k nejakému konceptu len z ideologických dôvodov, brať do úvahy okolnosti a aspekty literárneho diania, neabsolutizovať, nezovšeobecňovať bez argumentov čiastkového zistenia, ale stavať na nich a usilovať sa pozrieť/pozerať aj na recepciu (i) inonárodných literatúr ako na fenomén determinovaný zložitou prijímajúceho kultúrneho priestoru a zároveň sa podieľajúci na jeho podobe.

Výber zo sekundárnej literatúry:

- Abaševa, Marina, a Vladimir Abašev. 2016. „Kniga kak simptom. Kak sdelan roman Guzeli Jachinoj «Zulejcha otkryvajet glaza».“ *Novyj Mir*, č. 5. Dostupné 25. 4. 2022. https://magazines.gorky.media/novyi_mi/2016/5/kniga-kak-simptom.html.
- Ajsin, Ruslan. 2016. „Istorija odnogo predatel'stva.“ *Zvezda Povolž'ja*, 20. 11. 2016. Dostupné 25. 4. 2022. <https://zvezdapovolzhya.ru/kultura-i-iskusstvo/istoriya-odnogo-predatel'stva-20-11-2016.html>.
- Akácsová, Elena. 2019. „Kniha roka 2019.“ *týždeň*, 15. 12. 2019. <https://www.tyzden.sk/kultura/61000/kniha-roka-2019-/>.
- Basinskij, Pavel. 2015. „Basinskij: «Zulejcha otkryvajet glaza» – novyj variant «Tichogo Dona».“ *Rossijskaja gazeta*, 13. 12. 2015. Dostupné 25. 4. 2022. <https://rg.ru/2015/12/14/basinskij.html>.

- Batulla, Rabit. 2016. „Čto uvidela Zulejcha, kogda otkryla glaza?“ *Kazanskije vedomosti*, 26. 1. 2016. Dostupné 25. 4. 2022. <https://kazved.ru/news/society/26-01-2016/chto-uvidela-zulejha-kogda-otkryla-glaza-4734322>.
- Czechowicz, Jarosław. 2017. „Opresja i przetrwanie.“ *Krytycznym okiem*, 12. 8. 2017. Dostupné 25. 4. 2022. <http://krytycznymokiem.blogspot.com/2017/08/zulejka-otwiera-oczy-guzel-jachina.html>.
- Dulebová Irina. 2014. „K otázke reflexie náboženskej skúsenosti v ruskej próze 21. storočia.“ *World Literature Studies* 6 (23), č. 1: 33–46.
- Fedorova, Natalija. 2018. „Ja dolgo prožila vmeste s Zulejchoj – mne kazalos', čto bol'she ničego ne smogu napisat'.“ *Real'noje vremja*, 10. 5. 2018. Dostupné 25. 4. 2022. <https://realnoevremya.ru/articles/98495-guzel-yahina-o-svoem-vtorom-romane-i-sovetskom-proshlom>.
- Goldňáková, Veronika. 2021. „Úloha identity v románe *Zulejka otvára oči*.“ Diplomová práca, Univerzita Komenského v Bratislave.
- Groschupf, Johannes. 2017. „Die Liebe in Sibirien.“ *literaturkritik.de*, 21. 3. 2017. Dostupné 25. 4. 2022. <https://literaturkritik.de/jachina-suleika-oeffnet-augen-liebe-sibirien-tatarin-gusel-jachina-ist-mit-suleika-oeffnet-augen-ein-kraftvolles-debuet-gelungen,23153.html#biblio>.
- Juzefovič, Galina. 2015. „Sledy na vode, Zulejcha i zavidnoje čuvstvo Very Steninoj. Ženskaja proza. Obzor Galiny Juzefovič.“ *Meduza*, 19. 5. 2015. Dostupné 25. 4. 2022. <https://meduza.io/feature/2015/05/29/sledy-na-vode-zulejha-i-zavidnoe-chuvstvo-very-steninoj>.
- Kijamova, Maršida. 2016. „Vachit Imamov o romane «Zulejcha otkryvajet glaza»: «U ženščiny dlja ètogo ne chvatit uma».“ *Biznesonline*, 31. 1. 2016. Dostupné 25. 4. 2022. <https://www.business-gazeta.ru/article/300676>.
- Kostina, Jelena. n.d. „Guzel' Jachina: «Družby, kotorye zavjazyvalis' v ssylke, byli bol'she, čem rodstvennye uzy».“ *Story*, n.d. Dostupné 25. 4. 2022. <http://story.ru/istorii-znamenitostej/intervyu/guzel-yachina-družby-kotorye-zavyazyvalis-v-sylke-byli-bolshe-chem-rodstvennye-uzy/>.
- Kube, Marcin. 2017. „Zulejka otwiera oczy: stalinizm oczami kobiety.“ *Rzeczpospolita*, 28. 8. 2017. Dostupné 25. 4. 2022. <https://www>.

- rp.pl/Literatura/308289916-Zulejka-otwiera-oczy-stalinizm-ocza-mi-kobiety.html.
- Kučerskaja, Majja. 2015. „«Zulejcha otkryvajet glaza» Guzeli Jachinoj – sil’nyj debjutnyj roman o raskulačennoj tatarke.“ *Vedomosti*, 19. 6. 2015. Dostupné 25. 4. 2022. <https://www.vedomosti.ru/lifestyle/articles/2015/06/10/595867-zuleiha-otkrivaet-glaza-guzeli-yahinoi--silnii-debyutnii-roman-o-raskulachennoi-tatarke>.
- Kusá, Mária, ed. 1998. *Ruská literatúra v slovenskej kultúre 1836–1996. Stručné dejiny umeleckého prekladu na Slovensku*. Bratislava: Veda.
- Kusá, Mária, ed. 2017. *Ruská literatúra v slovenskej kultúre 1825–2015*. Bratislava: Veda.
- Kusá, Mária, Grominová, Andrea, Mattová Lucia, a Zuzana Močková Lorková. 2017. „Hľadanie nových pozícií. (Po roku 2000).“ *Ruská literatúra v slovenskej kultúre 1825–2015*. Bratislava: Veda.
- Kusá, Mária. 2020. „Slovenské preklady ruskej literatúry posledných rokov.“ *Stephanos* 44, č. 6: 9–22. Dostupné 25. 4. 2022. <http://stephanos.ru/izd/2020/2020-44.pdf>.
- Liška, Martin. 2021. „Tragédie jedinců i celého národa.“ *iLiteratura.cz*, 27. 9. 2021. <https://www.iliteratura.cz/Clanek/44747/jachina-guzel-deti-volhy>.
- Lit-ra.info. 2016. „Guzel’ Jachina: Ja by chotela, čtoby menja nazyvali kazanskoy pisatel’nicej.“ *Lit-ra.info*, 4. 2. 2016. Dostupné 25. 4. 2022. <http://lit-ra.info/intervyu/guzel-yakhina-ya-by-khotela-chtoby-menya-nazyvali-kazanskoy-pisatelnitsey/>.
- Narinskaja, Anna. 2015. „Ženščina i ostal’nyje.“ *Kommersant*, 5. 6. 2015. Dostupné 25. 4. 2022. <https://www.kommersant.ru/doc/2735456>.
- Naurzbajeva, Zira. 2017. „«Zulejcha otkryvajet glaza»: roman o modernizacii?“ *Zaure Batajeva*, 15. 9. 2017. Dostupné 25. 4. 2022. <https://www.zaurebatayeva.blog/post/зудейха-открывает-глаза-роман-о-модернизации>.
- Pešková, Michaela. 2020. „Transformace motivu cesty v podmínkách soudobé globalizace (Sorokin – Topol).“ *Opera Slavica* 30, č. 3: 19–29.

- Pogorelaja, Jelena Aleksejevna. 2016. „Čelovečeskoje, sliškom čelovečeskoje?“ *Voprosy literatury*, č. 3: 139–50. Dostupné 25. 4. 2022. <https://voplit.ru/article/chelovecheskoe-slishkom-chelovecheskoe/>.
- Poljakov, Jurij. 2017. „Ja uveren, čto suščestvujet gen patriotizma!“ *Izborskij klub*, 16. 3. 2017. Dostupné 25. 4. 2022. <https://izborsk-club.ru/12772>.
- Poljakova, Larisa Vasil'jevna. 2012. „Problemnaja situacija v sovremennoj literaturovedčeskoj terminologii? «Nacional'naja identičnost'».“ *Vestnik TGU* 106, č. 2: 43–52. Dostupné 25. 4. 2022. <https://cyberleninka.ru/article/n/problemnaya-situatsiya-v-sovremennoj-literaturovedcheskoj-terminologii-natsionalnaya-identičnost>.
- Pospíšil Ivo. 2010. „Prostorovost/spaciálnost/areálovost a literatura.“ *World Literature Studies* 2 (19), č. 1: 61–73.
- Pospíšil, Ivo. 2013. *K teorii ruské literatury a jejím souvislostem*. Brno: Masarykova univerzita.
- Pospíšil, Ivo. 2014. „Problém literárního kánonu obecně a ruského zvláště: estetická kvalita, nebo víceméně náhodný/vkusový shluk tzv. interpretací?“ *Opera Slavica* 24, č. 1: 39–45.
- Pospíšil, Ivo. 2016. „Obecné, zvláštní a návazné v ruské literatuře nové doby.“ *Новая русистика* 9, č. 2: 182–6.
- Pravda. 2019. „Kniha roka Pravdy: Ako hlasovali.“ *Pravda*, 17. 12. 2019. <https://kultura.pravda.sk/kniha/clanok/536292-kniha-roka-pravdy-ako-hlasovali/>.
- Procházka, Matúš. 2018. „Zulejka otvára oči.“ *Medziknihami*, 26. 11. 2018. Dostupné 25. 4. 2022. <https://medziknihami.sk/clanky/zulejka-otvara-oci>.
- Prose, Francine. 2019. „Exiled to Siberia: A First Novel Revisits Stalin's Great Purge.“ *New York Times*, 1. 3. 2019. Dostupné 25. 4. 2022. <https://www.nytimes.com/2019/03/01/books/review/guzel-yakhina-zuleikha.html>.
- Pul'son, Klarisa. 2015. „Guzel' Jachina: Ja napisala knigu, čtoby lučše ponjat' babušku.“ *Rossijskaja gazeta*, 17. 11. 2015. Dostupné 25. 4. 2022. <https://rg.ru/2015/11/18/yahina.html>.

- Savkina, Irina, a Ar'ja Rozenchol'm. 2016. „«Sekret jejo uspecha»: razmyšlenija o romane Guzel' Jachinoj «Zulejcha otkryvajet glaza».“ *Labirint. Žurnal social'no-gumanitarnych issledovanij*, č. 3–4: 22–5. Dostupné 25. 4. 2022. <https://cyberleninka.ru/article/n/sekret-eyo-uspeha-razmyshleniya-o-romane-guzel-yahinoy-zulejha-otkryvaet-glaza/viewer>.
- Sultanov, Kazbek Kamilovič. 2015. „K voprosu ob «etnokul'turnom povorote» v izučeníi literatur narodov Rossii.“ *Stephanos*, č. 2: 10–9. Dostupné 25. 4. 2022. http://stephanos.ru/izd/2015/2015_10_01.pdf.
- Šaur, Josef. 2018. „Paradoxy české recepce současné ruské literatury (Gluchovskij, Rubina, Vodolazkin, Silajev).“ In *Kontexty literární vědy VIII*, eds. Ivo Pospíšil, Lenka Paučová a Miloš Zelenka, 171–82. Brno: Tribun EU.
- Vasil'jeva, Natalija. „Pobeditel'nica Bol'šoj knigi Guzel' Jachina: «Ja by hotela, čtoby menja nazyvali kazanskoj pisatel'nicej».“ *Večernjaja Kazan'*, 23. 12. 2015. Dostupné 25. 4. 2022. <https://www.evening-kazan.ru/articles/pobeditelnica-bolshoy-knigi-guzel-yahinaya-by-hotela-čtoby-menja-nazyvali-kazanskoy-pisatel'nicey.html>.
- Zambor, Ján. 2019. „Slovenský literárny preklad 2018 v kritickej reflexii.“ *Romboid* LIV, č. 3: 71–90.
- Žemberová, Viera. 2016. „Rusko v súčasnej ruskej próze.“ *Opera Slavica* 26, č. 1: 31–9.
- Žemberová, Viera. 2020. „Žáner nehistorický román.“ *Opera Slavica* 30, č. 3: 31–41.

Prof. PhDr. Mária Kusá, CSc.
Katedra rusistiky a východoeurópskych štúdií
Filozofická fakulta
Univerzita Komenského v Bratislave
Gondova 2
811 02 Bratislava
Slovenská republika
maria.kusa@uniba.sk